

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1. ПОНЯТТЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СФЕРІ ДЕТИНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета заняття: сформувати розуміння поняття тіньової економіки, проаналізувати її функції та вплив на економічну безпеку держави, розглянути наслідки тінізації економіки та суть державної політики детінізації економіки.

План заняття:

1. Терміни, які використовуються у сфері тінізації економіки
2. Функції тіньової економіки
3. Негативні і позитивні сторони тіньової економіки.
4. Наслідки тінізації економіки.
5. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави

Ключові поняття: тіньова економіка, детінізація економіки, неформальна економіка, прихована економіка, підпільна економіка, сіра економіка, економічна безпека держави, національна безпека, економічні загрози, державна політика детінізації, макроекономічні показники, економічні інтереси держави.

Завдання для практичної роботи

► 1. Опитування, відповіді на проблемні питання – залучення декількох студентів групи, кожному індивідуально пропонується 1 питання для відповіді та дискусія між студентами групи під керівництвом викладача.

Проблемні питання для обговорення

1. Підходи до визначення тіньової економіки та її співвідношення з економічною безпекою
2. Місце проблеми тінізації в системі національної безпеки
3. Співвідношення понять "тіньова", "неформальна", "прихована" та "підпільна" економіка
4. Характеристика функцій тіньової економіки
5. Позитивні і негативні аспекти тіньової економіки
6. Вплив тіньової економіки на макроекономічні показники.
7. Державні втрати, які обумовлені функціонуванням тіньової економіки
8. Залежність ефектів тіньової економіки від її масштабів
9. Сутність державної політики детінізації економіки
10. Поняття економічної безпеки. Негативний вплив тінізації економіки на економічну безпеку

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

► 2. Засвоєння матеріалу – розв'язок завдань в письмовій та усній формі.

Завдання 1. Знайти відповідність підходу до трактування сутності терміну «тіньова економіка»

№ з/п	Підхід	Сутність «тіньової економіки»
1	2	3
1	Економічний	А) дозволяє розглядати тіньову економіку як економічну діяльність, яка порушує загальноприйняті моральні норми. Тіньовий сектор економіки функціонує в режимі порушень усталених моральних принципів економічної діяльності та формування паралельних інститутів
2	Інституційний	Б) економічна діяльність, яка з яких-небудь причин не враховується офіційною статистикою, до тіньової економіки відносять приховану від обліку та контролю економічну діяльність, що не фіксується в статистичних даних
3	Кібернетичний	В) охоплює всі види економічної діяльності, які офіційно не включені до розрахунків валового внутрішнього продукту, сфера вияву економічної активності, спрямованої на одержання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності
4	Комплексний (міждисциплінарний)	Г) прихована від оподаткування частина економіки, зокрема неврахування в загальному обсязі ВВП тієї його частки, що виробляється тіньовим сектором економіки, та недоотримання державою податків від діяльності суб'єктів тіньового сектору
5	Моральний	Д) розглядає тіньову економіку як складне соціально-економічне явище, що містить систему законних та незаконних економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання з метою отримання економічної вигоди методами недобросовісної конкуренції, тобто за власною ініціативою або під впливом зовнішніх обставин вдаються до дій, які порушують норми чинного законодавства, ухиляються від оподаткування, порушують усталену практику ведення ділових відносин та морально-етичні норми суспільства

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

1	2	3
6	Мотиваційний	Е) розглядає тіньову економіку як такі економічні відносини, що складаються в суспільстві на протигагу законам, правовим нормам, формальним правилам господарського життя. Основними об'єктами дослідження є соціально-економічні інституції, механізми санкцій, система офіційних і неофіційних відносин, а також система неофіційних правил, що регулюють економічну діяльність, поряд з офіційними
7	Соціологічний	Є) розглядають поняття з точки зору взаємодії соціальних груп, що відрізняються позицією у системі тіньових інституцій та мотивами економічної поведінки суб'єктів у різних ситуаціях. Недоліком методу є обмеженість інформаційної бази не дає можливості проводити точних розрахунків та визначати поняття і сутність тіньової економіки
8	Статистичний	Ж) сукупність заборонених законом видів економічної діяльності. До тіньової діяльності відносять суспільно небезпечні форми економічної діяльності, здійснювані поза рамками законодавства, ухилення від офіційної державної реєстрації та державного контролю
9	Фіскальний	З) тіньова економіка розглядається як самостійна керована система, представники підходу розробляють економіко-математичні моделі управління та прогнозування, а також виявляють зв'язки тіньового сектору економіки з офіційним сектором
10	Юридичний	І) тіньова економіка трактується як всі види діяльності, спрямовані на формування та задоволення потреб, що культивують різні порушення. В процесі діяльності суб'єктів тіньової економіки формуються тіньові відносини між соціальними групами та мотиваційна поведінка, пов'язана з різноманітними порушеннями загальноприйнятих цінностей, принципів, зразків

Завдання 2. Розподілити наведені твердження до позитивних та негативних рис тінізації економіки.

1) Деформація бюджетної сфери через скорочення надходжень до бюджету і деформацію його структури, зростання бюджетного дефіциту

2) Деформація галузевої структури економіки через спотворення виробничих відносин, надання переваги сировинним виробництвам над високотехнологічними

3) Деформація грошово-кредитної сфери шляхом негативного впливу на рівень інфляції, структуру платіжного балансу, загострення інвестиційних та валютних ризиків

4) Деформація економічного розвитку країни, сповільнення економічного зростання та проведення ключових реформ через переливання фінансових ресурсів у неофіційну сферу, зниження ВВП, поширення корупції

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

5) Деформація інвестиційних відносин через зниження інвестиційної привабливості країни на світовій арені

6) Деформація макроекономічної політики в силу неефективної політики державного регулювання

7) Деформація податкової сфери через спотворення податкового навантаження, яке веде до скорочення податкових надходжень до бюджету

8) Деформація ринкових механізмів, зокрема конкуренції та поширення корупції. Суб'єкти господарювання, які працюють в легальній сфері отримують менші конкурентні переваги і стимули у порівнянні з суб'єктами нелегального сектора економіки

9) Запобігання банкрутству фізичних осіб підприємців та підприємств шляхом тінізації у кризових ситуаціях, сприяє вирішенню критичних проблем суб'єктів господарювання

10) Інвестування тіньових доходів в виробничу та фінансову сфери легальної економіки

11) Перетікання тіньових і кримінальних доходів у легальну сферу шляхом легалізації і амністії капіталів

12) Підживлює своїми ресурсами легальну економіку, сприяючи зростанню офіційного ВВП, використання доходів від нелегальної економічної діяльності на придбання товарів та послуг

13) Пом'якшує перепади в економічній кон'юнктурі за допомогою перерозподілу ресурсів між легальною і тіньовою економікою, зокрема, в період криз

14) Пом'якшує соціальні протиріччя і розшарування, формує альтернативну недержавну фінансову базу для вирішення соціальних задач, неформальна зайнятість полегшує матеріальне становище малозабезпечених верств населення

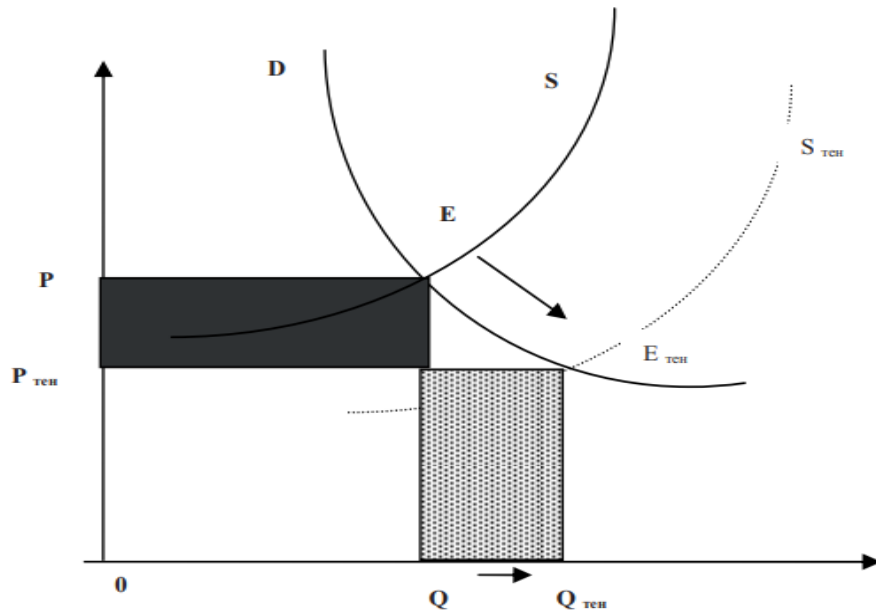
15) Сприяння розвитку стартапів (startups), розробка інновації, які підвищують суспільний добробут

16) Створення додаткових робочих місць та можливість отримання додаткових доходів

17) Формування більш ефективних форм економічної діяльності, які забезпечують виживання господарюючих суб'єктів у критичних ситуаціях

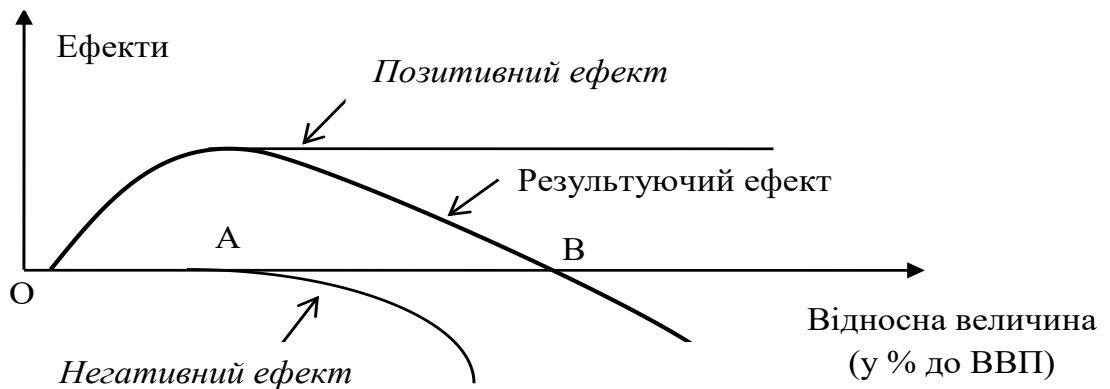
Завдання 3. Покажіть на графіку прямі реальні втрати податкових надходжень через дії тіньових структур та обсяг потенційного недоотримання бюджетом податкових платежів.

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

Державні втрати, які обумовлені функціонуванням тіньової економіки

Завдання 4. Відобразіть точку критичного рівня тінізації економіки, при якому суспільство нестиме суцільні втрати і негативні сторони тіньової економіки переважають.

Залежність ефектів тіньової економіки від її масштабів

Завдання 5. Розподіліть функції тіньової економіки на стабілізуючі та дестабілізуючі. Чим обумовлений такий розподіл?

- ✓ Деформаційно-руйнівна функція
- ✓ Індикативна функція
- ✓ Компенсаційна функція
- ✓ Консервативна функція
- ✓ Перерозподільча функція
- ✓ Селективна функція

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

Завдання 6. Охарактеризуйте основні економічні теорії, які розглядають аспекти тіньової економіки.

Основні економічні теорії, які розглядають аспекти тіньової економіки

№ з/п	Економічна теорія	Уявлення про феномен тіньової економіки	Теоретичні концепції в методології оцінки тіньової економіки
1	Неокласична		
2	Інституційна		
3	Неоінституційна		
4	Теорія економічних систем		

Завдання 7. Наведіть характеристику основних концепцій трактування тіньової економіки в залежності від обраного об'єкту тіньової економічної діяльності (договірна концепція; трансакційна концепція; операційна концепція; концепція ділового підприємства; інституційна концепція – рис. 1)

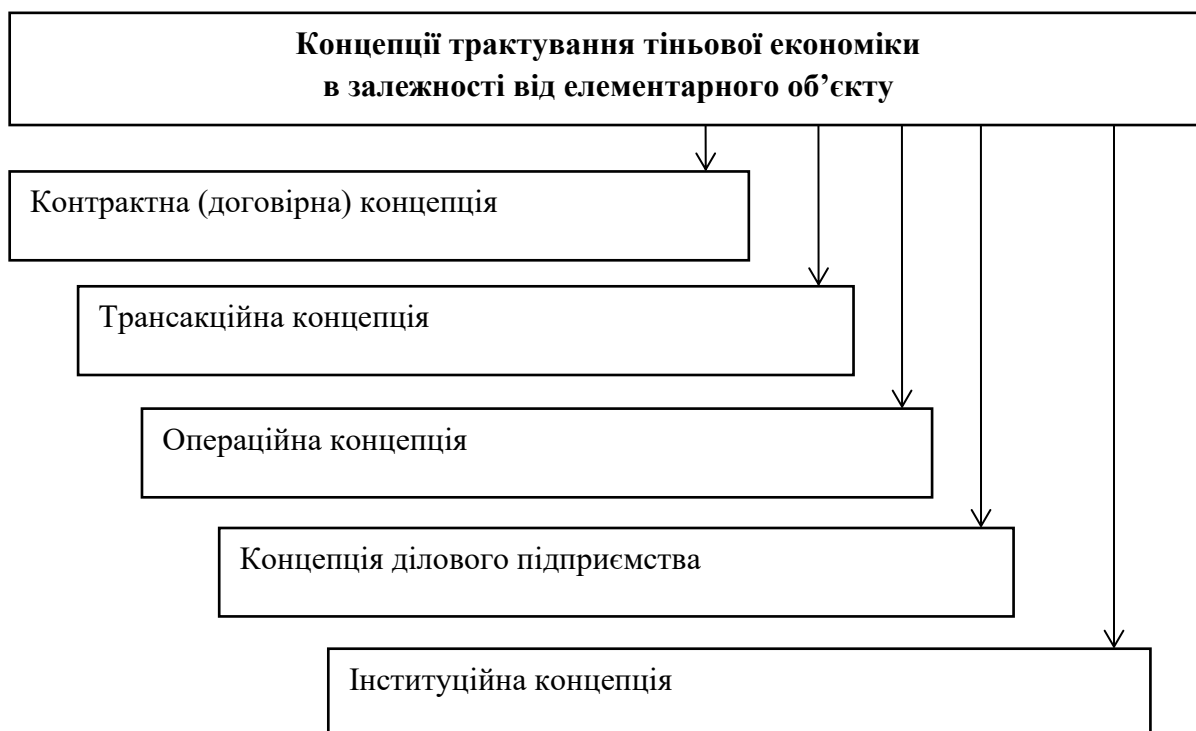

Рис. 1. Основні концепції трактування тіньової економіки в залежності від обраного об'єкту тіньової економічної діяльності

► 3. Перевірка засвоєного матеріалу – проведення тестування в письмовій формі.

Тестові завдання:

1. «Неформальна» (*informalescopoty*) тіньова економіка – це

А. свідомо приховувана економічна діяльність; виробництво легальних товарів і

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

послуг, але без реєстрації й необхідних дозволів й/або з ухиленням від сплати податків; неврахована частина ВВП;

Б. виробництво товарів і послуг неврахованих офіційною статистикою; частина економічної діяльності, регулювання в якій відбувається за допомогою домінуючих неформальних норм з одночасним ухиленням від витрат, що виникають в зв'язку з дотриманням формальних правил і законів, відмовляючись від їх захисту;

В. дії поза межами законодавчого регулювання без завдання шкоди іншим економічним агентам;

Г. дії поза межами законодавчого регулювання, що підривають нормальну економічну діяльність ринкових агентів;

Д. діяльність, яка напряму заборонена законом; включає господарську діяльність, пов'язану з виробництвом та розподілом товарів, робіт і послуг, заборонених законом, із використанням нелегальних коштів.

2. «Фіктивна», «приписна» тіньова економіка – це

А. діяльність, пов'язана зі створенням легального продукту з використанням нелегальних коштів;

Б. дії поза межами законодавчого регулювання, що підривають нормальну економічну діяльність ринкових агентів;

В. неіснуюча господарська діяльність, відображена в статистичній та бухгалтерській звітності, а також розкрадання коштів державного бюджету за допомогою неіснуючих економічних агентів;

Г. діяльність, яка напряму заборонена законом; включає господарську діяльність, пов'язану з виробництвом та розподілом товарів, робіт і послуг, заборонених законом, із використанням нелегальних коштів;

Д. виробництво товарів і послуг неврахованих офіційною статистикою; частина економічної діяльності, регулювання в якій відбувається за допомогою домінуючих неформальних норм з одночасним ухиленням від витрат, що виникають в зв'язку з дотриманням формальних правил і законів, відмовляючись від їх захисту.

3. Економічний підхід визначення сутності тіньової економіки –

А. дозволяє розглядати тіньову економіку як економічну діяльність, яка порушує загальноприйняті моральні норми. Тіньовий сектор економіки функціонує в режимі порушень усталених моральних принципів економічної діяльності та формування паралельних інститутів;

Б. тіньова економіка трактується як всі види діяльності, спрямовані на формування та задоволення потреб, що культивують різні порушення. В процесі діяльності суб'єктів тіньової економіки формуються тіньові відносини між соціальними

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

групами та мотиваційна поведінка, пов'язана з різноманітними порушеннями загальноприйнятих цінностей, принципів, зразків;

В. розглядають поняття з точки зору взаємодії соціальних груп, що відрізняються позицією у системі тіньових інституцій та мотивами економічної поведінки суб'єктів у різних ситуаціях;

Г. охоплює всі види економічної діяльності, які офіційно не включені до розрахунків валового внутрішнього продукту, сфера вияву економічної активності, спрямованої на одержання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності;

Д. тіньова економіка розглядається як самостійна керована система, представники підходу розробляють економіко-математичні моделі управління та прогнозування, а також виявляють зв'язки тіньового сектору економіки з офіційним сектором.

4. Кібернетичний підхід визначення сутності тіньової економіки –

А. охоплює всі види економічної діяльності, які офіційно не включені до розрахунків валового внутрішнього продукту, сфера вияву економічної активності, спрямованої на одержання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності;

Б. дозволяє розглядати тіньову економіку як економічну діяльність, яка порушує загальноприйняті моральні норми. Тіньовий сектор економіки функціонує в режимі порушень усталених моральних принципів економічної діяльності та формування паралельних інститутів;

В. розглядають поняття з точки зору взаємодії соціальних груп, що відрізняються позицією у системі тіньових інституцій та мотивами економічної поведінки суб'єктів у різних ситуаціях;

Г. тіньова економіка трактується як всі види діяльності, спрямовані на формування та задоволення потреб, що культивують різні порушення. В процесі діяльності суб'єктів тіньової економіки формуються тіньові відносини між соціальними групами та мотиваційна поведінка, пов'язана з різноманітними порушеннями загальноприйнятих цінностей, принципів, зразків;

Д. тіньова економіка розглядається як самостійна керована система, представники підходу розробляють економіко-математичні моделі управління та прогнозування, а також виявляють зв'язки тіньового сектору економіки з офіційним сектором.

5. Статистичний підхід визначення сутності тіньової економіки –

А. сукупність заборонених законом видів економічної діяльності. До тіньової

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

діяльності відносять суспільно небезпечні форми економічної діяльності, здійснювані поза рамками законодавства, ухилення від офіційної державної реєстрації та державного контролю;

Б. прихована від оподаткування частина економіки, зокрема неврахування в загальному обсязі ВВП тієї його частки, що виробляється тіншовим сектором економіки, та недоотримання державою податків від діяльності суб'єктів тіншового сектору;

В. економічна діяльність, яка з яких-небудь причин не враховується офіційною статистикою, до тіншової економіки відносять приховану від обліку та контролю економічну діяльність, що не фіксується в статистичних даних;

Г. тіншова економіка розглядається як самостійна керована система, представники підходу розробляють економіко-математичні моделі управління та прогнозування, а також виявляють зв'язки тіншового сектору економіки з офіційним сектором;

Д. немає правильної відповіді.

6. До позитивної сторони тіншової економіки в контексті забезпечення державної безпеки можна віднести:

А. підживлює своїми ресурсами легальну економіку, сприяючи зростанню офіційного ВВП, використання доходів від нелегальної економічної діяльності на придбання товарів та послуг;

Б. деформація податкової сфери через спотворення податкового навантаження, яке веде до скорочення податкових надходжень до бюджету;

В. деформація бюджетної сфери через скорочення надходжень до бюджету і деформацію його структури, зростання бюджетного дефіциту;

Г. деформація макроекономічної політики в силу неефективної політики державного регулювання;

Д. деформація галузевої структури економіки через спотворення виробничих відносин, надання переваги сировинним виробництвам над високотехнологічними.

7. Яке з наведених тверджень НЕ є позитивною стороною тіншової економіки:

А. підживлює своїми ресурсами легальну економіку, сприяючи зростанню офіційного ВВП, використання доходів від нелегальної економічної діяльності на придбання товарів та послуг;

Б. пом'якшує соціальні протиріччя і розшарування, формує альтернативну недержавну фінансову базу для вирішення соціальних задач, неформальна зайнятість полегшує матеріальне становище малозабезпечених верств населення;

В. перетікання тіншових і кримінальних доходів у легальну сферу шляхом легалізації і амністії капіталів;

Г. деформація макроекономічної політики в силу неефективної політики державного

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

регулювання;

Д. запобігання банкрутству фізичних осіб підприємців та підприємств шляхом тінізації у кризових ситуаціях, сприяє вирішенню критичних проблем суб'єктів господарювання.

8. Представники англомовного світу застосовують такі поняття тіньової економіки:

- А. «неформальна економіка»;
- Б. «прихована економіка», «чорна економіка», «підпільна економіка»;
- В. «нерегульована», «таємна», «неофіційна», «незареєстрована»;
- Г. «підпільна», «паралельна», «секретна», «незаконна»;
- Д. «фіктивна», «паралельна».

9. До стабілізуючих функцій тіньової економіки належать:

- А. селективна, компенсаційна, індикативна
- Б. перерозподільча, консервативна, деформаційно-руйнівна
- В. законодавча, перерозподільча, стабілізаційна
- Г. селективна, індикативна, консервативна
- Д. законодавча, перерозподільча, деформаційна

10. Вітчизняні науковці з двох ракурсів (як систему дій держави, яка спрямована на викорінення причин тіньової економіки та/або на створення сприятливого інституційного середовища; як процес зменшення обсягів тіньової економіки, внаслідок сприятливої державної політики) розглядають поняття:

- А) тіньова економіка
- Б) детінізація економіки
- В) запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом
- Г) кримінальна економіка
- Д) корупція

► 4. Самостійна робота

Презентація індивідуальних доповідей – виступ студента (не більше 5 хвилин) із підготовленою презентацією (використовуючи редактори презентацій Microsoft Office PowerPoint, Google Презентації, онлайн сервіс Prezi.com та ін.) за даною темою. Після доповіді відбувається дискусія між студентами на презентовану тему.

Доповіді

1. Основні ознаки тіньової економіки

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

2. Історична трансформація розуміння тіньової економіки як самостійної системи соціально-економічних відносин

3. Характеристика основних економічних теорій, які розглядають аспекти тіньової економіки

Використана література:

Варналій З.С. Тіньова економіка сутність, особливості та шляхи легалізації. К.: НІСД, 2006. 574 с.

Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше / Ернандо де Сото ; пер. з англ. М.Климчук. К.: Ніка-Центр, 2012. 232 с.

Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Кіржецький Ю.І. Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2013. 198 с.

Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2006. 239 с.

Організаційно-економічний механізм протидії тіньовій економіці та корупції: монографія / А. В. Лісовий, К. П. Проскура, С. В. Кирпа, А. М. Савченко, М. О. Скорик та ін. ; за заг. ред. А. В. Лісового ; Державний податковий університет. Ірпінь, 2024. 246 с.

Супрунова І.В. Державна політика у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”». 2021. 340 с.

Черевко О.В. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро- та мікрорівні. Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2014. 441 с.